

ΣΥΛΛΟΓΗ ΠΑΡΟΙΜΙΩΝ ΕΚ ΣΑΜΙΑΚΟΥ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΥ

Ἡ κατωτέρω δημοσιευομένη συλλογή παροιμιῶν προέρχεται ἐκ τῶν σπαραγμάτων β' καὶ γ' τοῦ χειρογράφου 127¹, ἀποκειμένου εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Σάμου καὶ Ἰκαρίας².

Πρόκειται κατὰ τὸ πλεῖστον περὶ ἀρχαίων παροιμιῶν, ἡ δὲ συγκέντρωσίς των ἀφ' ἑνὸς μὲν ὑπέρτερι σκοποῦς διδακτικῶς καὶ παιδαγωγικῶς, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς εἶδος ἐγχειριδίου κλασσικῶν ρητῶν πρὸς πᾶσαν συγγραφικὴν ἢ καὶ ρητορικὴν χρῆσιν.

Ἡ περὶ τοὺς ἀρχαίους καὶ μεταγενεστέρους κλασσικοὺς παροιμιογράφους ἔρευνα εὐρίσκεται σήμερον ἐν πλήρει ἐξελίξει³ καὶ ἡ δημοσίευσίς παρομοίων ἀνεκδότων συλλογῶν συντελεῖ εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς ἐπιστήμης, ἀφοῦ προσθέτει νέας πηγὰς, ἐνίοτε δὲ καὶ ἀγνώστους παραλλαγὰς ἐκάστης παροιμίας. Εἰς τὴν αὐτὴν κατεύθυνσιν κινουμένη καὶ ἡ πρόσφατος σχετικὴ ἐργασία τοῦ *W. Bühler*⁴ δεικνύει τὴν ἀνάγκην δημοσιεύσεως ὅλων τῶν ἀνεκδότων συλλογῶν⁵ ἀναλόγου περιεχομένου, ἦτις τὰ μέγιστα θὰ συντελέσῃ, ἐξ ἀπόψεως πηγῶν, εἰς μίαν νέαν συνολικὴν καὶ κριτικὴν ἔκδοσιν τῶν ἀρχαίων παροιμιογράφων.

Ἐνταῦθα τῶν παροιμιῶν αἵτινες ἀνήκουν εἰς τὴν ἐκδιδομένην συλλογὴν εἶναι βεβαίως βυζαντιναὶ ἢ καὶ δημῶδεις. Τοιαύτη τυχὸν καταγωγὴ δηλοῦται εἰς σχετικὰς σημειώσεις, ὡς ἐπίσης καὶ αἱ ὑπάρχουσαι ἀντιστοιχίαι πρὸς τὸ θεμελιῶδες *Corpus Paroemiographorum Graecorum*⁶.

Ἐλπίζομεν ὅτι ἡ κατωτέρω ἔκδοσις⁷ θὰ συντελέσῃ πῶς εἰς τὸν καταρτισμὸν ἑνὸς νέου ἀπαραιτήτου *Corpus* τῶν ἀρχαίων καὶ βυζαντινῶν ἑλληνικῶν παροιμιῶν.

Χειρόγραφον 127, σπάραγμα β'

(φ. 12ν) εἰς ὧτα νεαροῦ φθέγγη/μῦς εἰς τρώγλην μὴ χωρῶν,
κολοκύνθην ἔφερε⁸.

(φ. 13γ) συλλογὴ τινῶν ἐκλεκτῶν παροιμιῶν.

ὅστις θέλει τὸ τέλος, θέλει κ(αί) τὰ μέσα.

ἀετὸς μῦας οὐ θηρεύει⁹.

5 ἔμαθεν ἐξ ὧν ἔπαθεν¹⁰. ὅς τε ἐκάη [...]/τα τὸ πῦρ¹¹

ὁ λιμὸς γλυκαίνει τὴν βρῶσιν.

φίλου πίστιν ἐν ἀτυχία κρίνομε¹².

ἐκ τοῦ καρποῦ τὸ δένδρον γινώσκειν¹³.

τῷ φρονίμῳ ὀλίγα.

10 τῇ ἡδονῇ ἀδελφὴ ἐστὶν ἡ λύπη.

μετὰ τὸ νέφος ὁ ἥλιος.

τὸ τέλος στεφανοῖ τὸ ἔργον.

Τὰ τῶν φίλων κοινά¹⁴.

κρεῖττον τὸ ἐν χερσὶ μικρόν, τοῦ ἐλπίσι μεγάλον.

15 πίθηκος ὁ πίθηκος, ἐὰν χρύσεια ἔχη σύμβολα¹⁵.

Κόραξ κόρακι φίλος, καὶ ὁ τέττιξ τέττιγι¹⁶.

- κακοῦ κόρακος, κακὸν ὠόν¹⁷.
 σπεῦδε βραδέως.
 γλαῦκας εἰς Ἄθηνas¹⁸.
- 20 αἰεὶ κολοῖος παρὰ κολοῖόν¹⁹.
 τὰ δῶρα ἐκτυφλοῖ καὶ βλεπόντων ὄμματα²⁰.
 ἀργία ἀρχὴ πάσης κακίας.
 τὸ ἔθος δευτέρα φύσις.
- (Φ. 13v) οὐ πᾶν τὸ ἀστράπτων χρυσός²¹.
 25 εἴ χολῶ παροικήσης, ὑποσκάζειν μαθήση²².
 ] φίλος, οἶκος ἄριστος.
 ] μικρὸν ἐπὶ μικρῶ καταθήσεις καὶ ἴθαμα†
 ] ἔρδοις, τέτακται μέγα κ(αὶ) τὸ γένοιτο.
 γόνυ κνήμης ἔγγυον²³.
- 30 κύων θωῦκτηρ οὐ δάκνει.
 μὴ τεχνολογεῖς ποτὲ τῶν μηδέν σοι προσηκόντων.
 βίου κατὰ τὴν ὑπάρχουσαν οὐσίαν²⁴.
 φίλη ταῖς μούσαις ἦώς.
 Κατὰ τὸν τόπον καὶ ὁ τρόπος²⁵.
- 35 ἕκαστος τὰ οἰκεία φιλεῖ καὶ θαυμάζει²⁶.
 φθείρουσιν ἦθη χρηστά, ὀμιλῖαι κακαί.
 μέλλησις οὐκ ἔστιν ἀνάρμοστον.
 θέλη τὰ ἀνθρώπου πράγματα οὐκ εὐβουλία.
 ἀπαλὸς λόγος οὐ συντρίβει ὅσῳ
- 40 τὸ φιλόπονον ἐν νέῳ ἐχέγγυον τοῦ ἐντιμον ἐν γῆ:/ρα ἔσεσθαι.
 ἕκαστος τὰ ἴδια πολυπραγμονεῖτω.
 μία χελιδὼν οὐ ποιεῖ ἔαρ²⁷.
 δὸς τισὶ καὶ λάβε τι²⁸.
 φέρει παραμυθίαν καὶ ἡ κοινωνία τοῦ πράγματος.
- 45 διαμυθολογεῖν παραμυθία τῆς ὁδοῦ.
- (Φ. 14r) ῥήματα μὲν πολλὰ, ἔργα δ' ὀλίγα.
 ἦλος ἦλον ἐκκρούει²⁹.
 τὸ καλὸν ὀψιτέλεστον γίνεται.
 τὸ δάνειον φροντίδων ἀνάπλειν.
- 50 ἀργυρέας λόγχαισι μάχου, κ(αὶ) πάντα κρατήσεις³⁰.
 καιρῶ δουλεύειν· συμματασηματίζεσθαι τοῖς καιροῖς³¹.
 τὸ κακῶς πορισθέν, κακῶς ὀλλυται.
 πλοῦτος ἀδίκως συναγόμενος, ἐξεμεθήσεται.
 χάρις ἐν καιρῶ διδομένη, διπλῆ χάρις ἐστί.
- 55 τιμῆ μεταβαλλεῖ ἦθη.
 Πᾶσα γυνὴ τοῦ λύχνου ἀφθέντος ἢ αὐτὴ ἐστί.
 ὁ μαθητὴς τοῦ διδασκάλου βούλεται διδάσκειν.
 ἐν πολέμῳ οὐκ ἐστί χῶρος τῇ Θέμιδι.
 ὅμοιον ὁμοίῳ ἀεὶ πελάζει³².
- 60 οἶος ὁ δεσπότης, τοιοῦτος ὁ δοῦλος.
 ὅμοιος τὸν ὅμοιον ζητεῖ.
 ὅταν τοῦ ζῆν ἀρχώμεθα, τότε ἀποθνήσκομεν.
 ἐκ κόκκων φυεῖ σωρός.
 χρυσὸς ἀνοίγει πάντα, κᾶψου πύλας.

65 ἀνάγκη οὐδὲ θεοὶ μάχονται³³.
οὐδεὶς πρὸ τοῦ θανάτου.
ὅπου καπνός, ἐκεῖ κ(αι) πῦρ.
ὄσαι κεφαλαί, τόσαι γνῶμαι³⁴.

(φ. 14v) οὐδεὶς ἔφυ τέλειος.

70 τῇ ἐπιμελείᾳ πᾶντα δοῦλα γίνεται.
ἄνευ ἰδρώτος καὶ πόνου οὐδέν.
ποιήσωμεν τὴν ἀνάγκην φιλοτιμίαν.

75 ἂν μὴ χρυσὸς παρῆ, οὐδεὶς βοθηεῖ.
τυφλοῦται τὸ φιλοῦν ποτὲ τὸ φιλούμενον.
δύο κακῶν προκειμένων, αἰρετέον τὸ ἥττον.
παρὰ τοῦ μὴ ἔχοντος οὐκ ἂν λάβοις.
δὶς παῖδες οἱ γέροντες³⁵.

80 ἔκ τῶν μικρῶν τὰ μεγάλα.
ἅπαξ κλέπτων ἄει φῶρ ἐστί.

80 ὁ καιρὸς ποιεῖ κλέπτας.
οὐδεὶς δύναται τοῖς πᾶσιν ἀρέσκειν. οὐδὲ Ζεὺς τοῖς πᾶσι/σιν
ἀνδάνει.

85 ὑπομονὴ κακῶν ἀπάντων φάρμακον.
πρόβατον ψωριόν, καὶ τοῖς συγχρωτιζομένοις αὐτῶ/μεταδίδω-
σι τῆς λώβης.

ὑπὸ τῆς ἀνάγκης πολλὰ ποιοῦμεν κακά.
ἀμαρτάνει καὶ σοφοῦ σοφώτερος.
κρύπτειν καὶ κλέπτειν ταῦτόν ἐστι.
πᾶσα ἀρχὴ δύσκολος³⁶.

90 τὸ ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ νήφοντος, ἐν τῇ γλώσσει τοῦ με-/θύοντος.

(φ. 15r) ὄρος ὄρει οὐ μίγνυται φίλος δὲ φίλῳ καὶ μάλα³⁷.

ἄν(θρωπος) ἄν(θρώπ)ῳ λύκος³⁸.
Τὸ νοεῖν ἐστὶ φύσει ἐλεύθερον.
τιμὴ σώζει ἄνδρα

95 ἀρχὴ (καλή). ἤμισυ τοῦ παντός³⁹
αἰλούρου ἀπόντος σκιρτῶσι μῦες⁴⁰.
ἢ μοχθηρία τῶν ἀν(θρώπ)ων διαφθείρει τὰ κάλλιστα/ τῶν
πραγμάτων.

100 φύσιν πονηρὰν μεταβαλεῖν οὐ ράδιον.
ὑψαυχεῖ ὁ πλοῦτος.
ὀλόλυξε σὺν λύκοις, καιροῦ ἀναγκαιοῦντος.
ὁ λύκος τὴν τρίχα, οὐ τὴν γνώμην ἀλλάσει⁴¹.
γέρω ἀλώπηξ οὐχ ἀλίσκεται πάγη⁴²
αἱ δευτέραι ἡμέραι σοφώτεραι.

105 ἄκανθα οὐ φέρει βοτρεῖα.
τὸ ἄδικον οὐκ εὐλογεῖται⁴³.
χρυσοῦ λαλοῦντος ἅπας ἄπρακτος λόγος.
τὸ βίαιον ὀλιγοχρόνιον.
τεθνηκότας μὴ κακολόγει.

110 μάγειρος ἠδίκησεν, αὐλητῆς δ' αἰκίζεται.
πολλοὶ μάγειροι διαφθεύουσι τὴν βρωσίν.
σπινθὴρ ἀνάπτει καὶ βραχὺς πολλὴν φλόγαν.

- (φ. 15ν) οὐ μάχαιρα μάγειρον, οὐ σοφὸν δείκνυσι βιβλίον.
ὁ ἐτέρῳ βόθρον ὀρύσσων ἐμπεσεῖται εἰς αὐτόν⁴⁴.
- 115 ὁ πολλοῖς ἐπιχειρῶν, ὀλίγα κατορθοῖ.
ἀχρεῖος, οὐδενὸς ἄξιος.
ἄει διαστασιάζειν πρὸς ἀλλήλους.
ὅπου οὐκ ἐφικνεῖται ἢ λεοντή, προσραπτέον τὴν ἀλωπεκὴν⁴⁵.
τί κοινὸν λύρα καὶ δνω⁴⁶;
- 120 μεταξὺ ἄκμονος καὶ σφύρας κεῖται.
ἐκ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας λαλεῖ τὸ στόμα.
ὄφθαλμοὶ ὠτίων πιστότεροι.
πόκος ἐκνικᾷ πάντα.
πάντῃ ἀκατέργαστον, εἴτε ἀπελέκητόν ἐστι.
- 125 τὰ ὠτα ὄνον δηλοῦσι.
ἢ ἀνάγκη τέχνας κατεργάζεται.
οὔτ' ἰχθύς, οὔτε κρέας ἐστι.
ἀφοβία μεγίστη τὸ φοβεῖσθαι τοὺς νόμους.
ἀφ' ἵππων ἐπ' ὄνους μεταβαίνειν⁴⁷.
- 130 παύρους εὐρήσεις ἄνδρας ἐτέρους, πιστοὺς ἐν χαλεποῖς
γινομένους.
ὑβριστῆς ὁ κόρος.
κακὸν ἀγγεῖον, οὐ διαρρήγνυται.
πᾶν μέτρον ἄριστον⁴⁸.
- 135 ὅπου γέροντες ἀναισχυντοὶ, ἐνταῦθα καὶ νέοι ἀναιδέστατοι.
ἄν(θρωπ)ος μὲν προτίθεται, θεὸς δὲ διατίθεται.

σπάραγμα γ'

- (φ. 20r) παροιμῖαι.
Εἰς τὸν τῶν Δαναῖδων πίθον ὕδροφορεῖν⁴⁹.
εἰς αἶνον μάτην πονοῦνται.
- 140 τί κοινὸν λύρα καὶ δνω· ἐπὶ τῶν ἀναρμόστων.
τί κοινὸν κυνὶ καὶ βαλανῆφ.
ἠδέως μετὰ τὸ νέφος ὁ ἥλιος.
οἰκεῖα ῥηθῆναι ἐπὶ ἀνασφ[.]λ[.]
πράσου φύλλῳ τὸ τῶν ἐρώτων βαλάντιον δέδεται⁵⁰.
- 145 εἰ χλωῶ παροικήσης, ὑποσκάζειν μαθήση
παροιμῖαι περὶ ἀδυνάτου⁵¹.
αἰθίοπα σμήχω.
εἰς πῦρ ξαίνω.
λίθον ἐψῶ.
- 150 εἰς ὕδωρ γράφω.
τὴν Αὐγείου κόπρον ἐκκαθαίρω.
χύτραν ποικίλω.
νεφέ:/λας ξέω.
νίτρω τὴν τοῦ ὄνου κάραν νίπτω
- 155 ἀλμυρόν γε:/τὸ νῆμα
κοσκίνω φέρω ὕδωρ.
εἰς τετρημένον ἀντλῶ πίθον.
κριὸς τροφεῖα ἀπέδοσε. ἐπὶ τῶν ἀχαρίστων. καὶ γὰρ

160 τούς κριοὺς ἔκτρα/φέντας, φασὶ κερίττειν τοὺς θρεψαμέ-
νους, ὃ ἐστὶ πλήττειν./⁵²

(φ. 20ν) Ἄννος κάβανον' ἐπὶ τῶν καινόν τι ἐφευρηκότων' Ἄννος γε
αἰγύπτιος / τὴν τῶν ἄρτων ἐν καβάνῳ ὄπτησιν ἐπενόησε.
κάβανος ὁ φούρνος./⁵³

165 Τὰ ἀσύγκλωστα κλώθω.
Τὰ ἀκίχητα διώκω. Κατὰ ἀδυνάτου⁵⁴.

Προσθετέα ἐνταῦθα καὶ ἡ μνεῖα τοῦ σπαράγματος στ' τοῦ αὐτοῦ χειρογράφου:

(φ. 1γ) παροιμία.
κάμηλος ψωριῶσα, πολλῶν ὄνων ἀνατίθησι φορτία⁵⁵.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Τὸ χειρόγραφον ἐταξινόμησε καὶ περιέγραψε ὁ κος Ἄγ. Τσελίκας, εἰς τὸν ὁποῖον ὀφείλεται καὶ ἡ εὐγενὴς παραχώρησις φωτοαντιγράφων ἐκ τῶν τηρουμένων φωτογραφιῶν εἰς τὸ Ἱστορικὸν καὶ Παλαιογραφικὸν Ἀρχεῖον τοῦ Μορφωτικοῦ Ἰδρύματος τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης τῆς Ἑλλάδος. Βλ. *Δελτίο τοῦ Ἱστορικοῦ καὶ Παλαιογραφικοῦ Ἀρχεῖου* 4 (1984-87), Ἀθήνα 1988, σ. 145-147. Τὸν κων Τσελίκα εὐχαριστῶ θερμῶς. Τὸ σπάραγμα β' χρονολογεῖται εἰς τὴν περίοδον 1798-1808, τὸ δὲ σπάραγμα γ' εἰς τοὺς 18ον-19ον αἰῶνας.

2. Εἰς τὴν Βιβλιοθήκην ταύτην συνεκεντρώθησαν ἅπαντες οἱ κώδικες τῶν Μονῶν τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως βλ. Ἰω. Ἀναστασίου, *Κατάλογος χειρογράφων κωδίκων Ἱ. Μητροπόλεως Σάμου*, Θεσσαλονίκη 1973, ὅπου καὶ ἡ προγενεστέρα βιβλιογραφία.

3. Ἀναφέρομεν ἐνδεικτικῶς παροιμίας φύσεως ἐργασίας διὰ τοὺς Ἀλκίφρονα καὶ Αἰλιανόν (D. Tsiribas, *Sprichwörter und sprichwörtliche Redensarten bei den Epistolographen der zweiten Sophistik Alkiphron - Cl. Aelianus*, München 1936), Ἀρισταίνετον (*Δ. Τσίριμπα*ς «Παροιμίας καὶ παροιμιώδεις φράσεις παρὰ τῷ ἐπιστολογράφῳ Ἀρισταίνετῳ», *Πλάτων* 2 (1950), σ. 25-82), Θεόκριτον (G. Heimgartner, *Die Eigenart Theokrits*, Schweiz 1940), Λιβάνιον (E. Salzmänn, *Sprichwörter und sprichwörtliche Redensarten bei Libanios*, Tübingen 1910), Μιχαὴλ Ψελλόν, Μιχαὴλ Χωνιάτην (D. Karathanasis, *Sprichwörter und sprichwörtliche Redensarten des Altertums in den rhetorischen Schriften des Michael Psellos, des Eustathios und des Michael Choniatas sowie in anderen rhetorischen Quellen des 12 Jahrhunderts*, München 1936), Μιχαὴλ Γλυκᾶν (*N. Γ. Πολίτης*, «Δημῶδεις παροιμίας ἐν τοῖς στίχοις τοῦ Μιχαὴλ Γλυκᾶ», *Byzantinische Zeitschrift* 7 (1898), σ. 138-165) καὶ Εὐστάθιον Θεσσαλονίκης (D. Karathanasis, ὁ.π., Ed. Kurtz, «Die Sprichwörter bei Eustathios von Thessalonike», *Philologus Suppl.* 6 (1891-1893), σ. 107-121 καὶ *Φ. Κουκουλές*, «Αἰ παρὰ τῷ Θεσσαλονίκῃ Εὐσταθίῳ δημῶδεις παροιμίας καὶ παροιμιώδεις φράσεις», *Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν* 8 (1931), σ. 1-29.

4. W. Bühler, *Zenobii Athoi proverbialia* 1, Göttingae 1987. 2, Göttingae 1982, ὅπου καὶ ὑποδειγματικὸς σχολιασμὸς ἀρχαίων παροιμιῶν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς χειρογράφου παραδόσεως καὶ τῆς σχετικῆς πρὸς αὐτὰς βιβλιογραφίας.

5. Πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν ἔχει κινηθεῖ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν μελετητῶν λίαν πρωτῶς. Ἐνδεικτικῶς ἀναφέρομεν τὰς σχετικὰς ἐργασίας Ed. Kurtz, *Die Sprichwörtersammlung des Maximus Planudes*, Leipzig 1886. M. Müller, *Mélanges de Littérature Grecque (Recueil de Proverbes)*, Paris 1868. K. Krumbacher, *Mittelgriechische Sprichwörter*, München 1893. Ὁ ἴδιος, *Die Moskauer Sammlung mittelgriechischen Sprichwörter*, München 1900 καὶ *Ἐὺλ. Κουρίλας*, «Ἀνέκδοτος συλλογὴ παροιμιῶν ἐξ ἀγιορειτικοῦ κώδικος», *Λαογραφία* 5 (1915), σ. 553-560. Ἡ παροῦσα ἐργασία ἀκολουθεῖ τὰς γενικὰς μεθοδολογικὰς ἀρχὰς τῶν προαναφερομένων πονημάτων.

6. Βλ. E. Leutsch - F. Schneidewin, *Corpus Poroemiographorum Graecorum* 1, Göttingen 1839. 2, Göttingen 1851 (ἀνατύπ. Hildesheim 1965). Ἡ ἐργασία αὕτη τοῦ λοιποῦ θὰ ἀναφέρεται

συντομογραφικῶς ὡς CPG. Βλ. καὶ CPG Supplementum, Hildesheim 1961, ὅπου συλλογὴ ἀναλόγων ἑλασσόνων ἐκδόσεων.

7. Ἀνάλογος καὶ ἡ προσπάθεια τῆς *Μαρ. Ἰωαννίδου*, «Βυζαντιναὶ παροιμίαι ἐκ χειρογράφου τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης», *Ἐπετηρὶς Λαογραφικοῦ Ἀρχείου* 1 (1939), σ. 54 κ.ἑξ.

8. Πρόκειται περὶ παλαιοῦ καὶ πανελληνίου παροιμιόμυθου. Βλ. Δ. Λουκάτος, *Νεοελληνικοὶ Παροιμιόμυθοι*, Ἀθήνα 1978², σ. 34, ἀρ. 129, ὅπου καὶ παρατίθεται ὅλη ἡ σχετικὴ παράδοσις.

9. CPG, 2, 253.

10. Βλ. Δ. Λουκάτος, ὁ.π., σ. 6, ἀρ. 15. Συνηθέστερος ὁ τύπος «Τὰ παθήματα μαθήματα» βλ. Κ. Σακελλαρίδη, *Παροιμίες καὶ φράσεις ἀπὸ τῆς Νίσυρου*, Ἀθήναι 1983, σ. 235, ἀρ. 1555.

11. Ἴσως πρόκειται γιὰ τὴν δημώδη παροιμίαν τοῦ τύπου «Ὅποιος καὶ στὸ χυλὸ, φυσάει καὶ τὸ γιασούρι» (Δ. Λουκάτος, ὁ.π., σ. 25, ἀρ. 96) ἂν καὶ τοῦτο δὲν ἡμπορεῖ μετὰ βεβαιότητος νὰ ὑποστηριχθῇ.

12. Παρομοίαν δημώδη βλ. Δ. Ζευγώλη-Γλέζου, *Παροιμίες ἀπὸ τὴν Ἀπειρανθο τῆς Νάξου*, Ἀθήναι 1963, σ. 311, ἀρ. 6.

13. CPG 1, 252.

14. CPG 2, 76.

15. CPG 2, 202.

16. Βλ. Δ. Τσίριμπας, «Παροιμίαι καὶ παροιμιώδεις φράσεις παρὰ τῷ ἐπιστολογράφῳ Ἀρισταίνετῳ», *Πλάτων* 2 (1950), σ. 51, ἀρ. 36, ὅπου παροιμία παρομοίου περιεχομένου.

17. CPG 2, 73.

18. CPG 1, 59. W. Bühler, ὁ.π. 2, σ. 114.

19. Ἀνάλογοι αἱ παροιμίαι «ὁμοῖος τῷ ὁμοίῳ ἀεὶ πελάζει» (E. Salzmann, *Sprichwörter und Sprichwörtliche Redensarten bei Libanios*, Tübingen 1910, σ. 70) καὶ «*φωρός δ' ἔχνεα φῶρ ἔμαθεν*» (L. Cohn, *Zu den Ragoemiographen*, Breslau 1887, σ. 31).

20. Πρβλ. CPG 2, 109.

21. Ἀναλόγους δημώδεις βλ. Ἰω. Κολιτσάρας, *Παροιμίαι τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ* 3, Ἀθήνα (χ.χρ.), σ. 98, ἀρ. 4348 καὶ 4349.

22. Πρβλ. «Ὅποιος σμιζ' ἀποβραδὺς μὲ στραβό, τάχτερ' ἀλλοιθωρίζει». (Δ. Ζευγώλη-Γλέζου, ὁ.π., σ. 283, ἀρ. 4).

23. CPG 2, 106.

24. Ἀνάλογον βλ. Π. Παναγούλιας, *Παροιμίες τοῦ λαοῦ μας*, Ἀθήνα 1981, σ. 27, ἀρ. 48.

25. Βλ. Δ. Ζευγώλη-Γλέζου, ὁ.π., σ. 151-152, ἀρ. 1-2.

26. Βλ. Κ. Σακελλαρίδη, ὁ.π., σ. 239, ἀρ. 1581.

27. Βλ. Th. Kock, *Comicozum Atticorum Fragmenta* 1, Lipsiae 1880, σ. 22. Κ. Μερεντίτης, «Ἡ χελιδὼν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ γραμματείᾳ», *Πλάτων* 17 (1957), σ. 363.

28. Κατὰ τὴν βασικὴν ἐν τῇ λαογραφίᾳ καὶ τῇ ἔθνολογίᾳ ἀρχὴν *do ut des* Βλ. Μ. Ἀλεξιάδης, «*Do ut des*», *Λωδῶνη* 16 (1987), σ. 253-266, ὅπου καὶ ἡ προγενεστέρα βιβλιογραφία.

29. Βλ. Δ. Τσίριμπας, ὁ.π., σ. 76, ἀρ. 68. CPG 2, 604.

30. Ἐνυπάρχει ἐδῶ ἡ ἀντίληψις τοῦ ἀμαχήτου πολυτίμων μετάλλων, ἢ ὄπλων ἐξ αὐτῶν κατασκευασμένων. Βλ. σχετικῶς Ν. Γ. Πολίτης, *Λαογραφία* 2 (1910), σ. 679-680 καὶ J. Frazer, *The Golden Bough. Taboo and the perils of the soul*, London 1951, σ. 230. Ἴσως ὁμοῦς ἐνυπάρχει καὶ μία δόσις κοινωνικῆς κριτικῆς περὶ τοῦ ἀμαχήτου τῶν χρημάτων.

31. CPG 2, 468.

32. CPG 1, 350, Βλ. ἀνωτέρω ἀρ. 20.

33. CPG 2, 98.

34. Βλ. Φ. Κουκουλές, *Βυζαντινῶν Βίος καὶ Πολιτισμὸς* 6, ἐν Ἀθήναις 1955, σ. 381, ἀρ. 4.

35. CPG 2, 22.

36. Βλ. Π. Ξιούτας, *Παροιμίες τοῦ Κυπριακοῦ Λαοῦ* 2, Λευκωσία 1985, σ. 91, ἀρ. 2258.

37. CPG 2, 570.

38. CPG 1, 29.

39. CPG 1, 213.

40. Βλ. Ν. Γ. Πολίτης, *Παροιμίαι* 3, ἐν Ἀθήναις 1901, σ. 417, ἀρ. 10 καὶ Δ. Λουκάτος, ὁ.π., σ. 16, ἀρ. 60.

41. Βλ. Δ. Ζευγώλη-Γλέζου, *δ.π.*, σ. 185, άρ. 2.
 42. CPG 2, 21.
 43. Βλ. Κ. Σακελλαρίδη, *δ.π.*, σ. 24, άρ. 55.
 44. Παρομοία παροιμία και εις έτέρους λαούς τής Βαλκανικής χερσονήσου, ύπάρχουσι δέ και παλαιοδιαθηκικά παράλληλα. Βλ. Μ. Γ. Μερακλής, *Παροιμίες έλληνικές και τών άλλων βαλκανικών λαών*, Άθήνα 1985, σ. 51-52.
 45. CPG 2, 567.
 46. Πρβλ. CPG 1, 291.
 47. Άνάλογον παροιμιακόν σχήμα βλ. εις Ίωάννην τόν Χρυσόστομον, PG 60, 472 (Φ. Κουκουλές, *δ.π.*, 342).
 48. CPG2, 80.
 49. CPG 1, 343.
 50. CPG 2, 47.
 51. Πρόκειται περι τοϋ κοινοϋ εις παροιμίας σχήματος τοϋ άδυνάτου (CPG, 174. 187. 430 και 2, 185, 205). Μεγάλη ή συχνότης παρομοίων παροιμιών εις τά κλασσικά κείμενα και τάς συλλογάς. Βλ. L. Bäuck, *De Proverbiis aliisque locutionibus ex usu vitae communis petitis apud Aristophanem comicem*, Breslau 1880, σ. 82. A. Martin, *Les Scholies du manuscrit d'Aristophane à Ravenne*, Paris 1882, σ. 186. R. Strömberg, *Grekiska Ordsprak en Antologi översalt och Försedd med Korta Förklaringar*, Göteborg 1949, σ. 43. *Θαν. Π. Κωστάκης*, «Παροιμίες και παροιμιακές φράσεις στον Άριστοφάνη», *Λαογραφία* 24 (1966), σ. 175, άρ. 241.
 52. CPG 1, 102. W. Bühler, *δ.π.* 2, σ. 246.
 53. CPG 1, 383.
 54. CPG 2, 677.
 55. CPG 2, 757.